

9. 215⁽⁶⁾ Tswana laws relating to property

215⁽⁶⁾

H13

27 FEB 1939
PP 1-8

~~Propriet~~ 1. ~~Males~~

6p

9/6

K32/13

J. Masiangoako

Dilo tsa ntlu: Dilo tsa ntlu ke tsa mosadi le monna. Bontsi ba tsona ke tsa mosadi; di laola ke mosadi. Le monna le ene oa di laola, fela ga a na matla a gore a ka di fa batho fela. Le gona motho a ka seke atta kopa sengoe sa ntlu kwa monneng oa lapa. O tsoanetse gore a eo kopa dilo ho mosadi: Ntlu ge e ea goa, ga e a getol monna, monna o e a gela mosadi, gore a ne mo eona, a e laole, le dilo tse di mon eona oa di laola. Mesese le ka di phatlhe ke tsa mosadi, megopyana, di pitsana di nkgwana le ka di pettoana, ke tsa mosadi: monna ga a na thata, mo tsona. Dilo tse monna oa di reka, fela ga di laole, ge a di rehile ke tsa mosadi. Ke bosoa ba bana ba gagoe. Monna ga di a tumele, le ge a ka soa, mesese, e tta tse o a he bo mungoe (mosetšana) dilo tse di etsang, di pitsana di nkgwana, di pettoana, tsona ke tsa bana, ga di tsoa o e, di ea ba letela gore ba gole pele. Le ge ntata bona a ka ba nyala mosadi o mongwe, tse ga di tsoane di una fela fo. Go fitlhela di: sebedisioa ke bana ba tsona, ge ba sena go gola. Le mosadi le ene, ge a ntse a laola dilo tse, o di laola le monna, ge motho a ka kopa nkgwana o tsoanetse gore a tseise monna oa gagoe gore motho o mongwe o kopile nkgwana. Monna o tta ra mosadi a re, "Dilo ke tsa gagoe bona ka fa o ka tsoang ka teng". Mosadi ke go na o tta fang motho o selo seo, gongwe a gana ka sona. Mosadi a ka seke a tima motho selo, a ise a bolele monna oa gagoe. Ka gore motho e ka re ka mosho a bolele monna oa mosadi oa monna, o gore o na kopile mosadi oa gagoe sengoe, gongwe a se mo naga gongwe a se motima. Golo fo go ka kopile monna.

215

2

K32/13

2.

A tloze a bona gore mosadi o tswela fela ka fa bonang ka teng. Dilo tsa monna o di laola a nosi, mosadi ga di laole, dilo tse di tsa marukhu, dilepe, marumo, di kgole, di joko. Ge monna a swa, dilo tse ke tsa bana ba gagwe, fela marukhu ona a tswela ke bor monaole, ba a kgogana. Tse di ngole tse di nuela bana go fitlhela ba gola gore ba tle ba di sebedise. Mma bo lege a ka nyaloa ke monna o mongwe, dilo tsa tsa ntata bona ke tsa bona. Monna o na ga di tsoane, di una fela kwa bo ntata bona mogolo go fitlhela go bona gore eanong, ba ka sebetša ka tsona. Ke ge setse ba bangwe ba nyetse, ke gona ntata bona mogolo a tta ba bitang, le mma bona, a di ba be gela fa pele ga mma bona. Gore dilo tsa ntata go bana ke tse bana eanong ka ba nyetse ba ka di tsoa, ba sebetša ka tsona. Fela monna eo a nyetseng mma bo, ga atumele mo dilong tse, le go bua ga bua sepe.

Actual case

Nthone o na a nyetse Madiithohoa, ba na le bana ba bedi, mosimane le mosetsana, Kobedi le mosidi. Tsatsi le lengwe Nthone a be a longoa ke noga, a tse luala go fitlhela a swa. Morago ga leu la gagwe Ranthone a be a tsoa, marukhu a Nthone a kgoganya bo na nthone. Dilo tse tse ngwe a a tsehe a di tsoa, a di tlozela. Fela Ranthone o na a utse a tshomela mosadi ya nthone, a mo nuela, a madiela di tso tsothe. Ngaga o mongwe Madiithohoa a be a nyaloa ke monna o mongwe a bidiva Kamotsamai. Ge a sena go mo nyala fela a seke a mo sebetša bogadi. Ranthone a be a sa ko Kamotsamai, a fete a re, » Monna a tshakane, ga ke ve sepe, fela go nyetse mosadi eo. fela dilo tsa nthone ke ea di tsoa, ke di tsoela bana ba

K32/13

bon gagoe, Gore e tle e ne ka mosho ba sena go gola
 ke di ba nee. le bana ba gago ba o tta ba tsalang
 le Maditthokoa, ba tle ba sehe ba toenyana. Ke
 ea itumela ge o nyala mosadi eo. O tta mampona. «
 Kobedi o ne a setse a le mogoloanyane, fela Mosidi ene,
 e ne e sale o mottana thata, a sala le mma goe.
 Kobedi ene a tsamaya le utata go mogolo. Ba tsaa
 di kgomo tso tootthe, ba tlogela e le ngoe e tta
 ga meloang mosidi ge a ntsa a na le mma goe,
 le di kgole, lesepe ba di tsaa. Go fitthela Kobedi e
 na monna. Kobedi ge a son se no nyala, Kanthone a
 be a bita maditthokoa mma go Kobedi, a fete ene,
 » Mma go Kobedi, Kobedi ka na eanong o nyetse, o
 tsoanetse gore eanong a tthokomelle mosadi oa
 gagoe le kgaitadi mosidi. Di kgomo tsa utata goe
 he tse le di kgole, lesepe le lerumo. Ke di mona
 fa pele ga ga go Maditthokoa a be ene, » utata ke
 ea utta Kobedi he ene a ka tthokomellang
 kgaitadi mosidi. Kanthone a be a ntsha Iselape
 di kgole, le lerumo, a di naea Kobedi. Kobedi a ope
 di tta le kgaitadi. Di kgomo le tona tona a di
 supeta Kobedi le kgaitadi le Maditthokoa mma bo.
 fela tona tona na tona na mosaheng la utata bona
 mogolo. Mosa Mosidi a boela le mma goe ka
 rilling ea bona, a ne a tlo bona kgaitadi le
 utata go mogolo. Ngaga o mongoe mosidi a be
 a nyaloa, di kgomo tsa magadi tsa tseiva ke
 Kobedi ka gore he ene kgaitadi, fela Kobedi
 a fa malomago e ngoe ea tona, ka gore
 malomago he ene moja di tthogo tsa di
 tlogolo. fela Kobedi a sehe a na le thuso mo
 banne ba mma goe, a re ga se bana ba
 utata goe, fela mma go Kobedi, Kobedi o na a
 moa tse a ka di moa, (mesere)

Ntlu ke ea mosadi le mabele ke a mosadi; a laoloa ke ene, ga gona omangoe ea ka laolang. Ke gore he ene, a fang bana dijo. Le ge motso a ~~h~~ tle go hopa mabele, o tsoanetse gore a hope mosadi e seng monna. Mosadi ke ene a tta bolelang monna sa gagoe. Le ge go rabe jalo, thata es tthe e ka fa mosadi; ge a sa rata. Sa go na ope ea ka dirang sepe. Ge mosadi a etile, bana ba tsoanetse gore ba letele mmalona, ka gore thata bona o tta ba bolela gore ge mmalona a seo, ga he ne thata. Dito tsothe di na le ene. Lesaka bona ke la monna, mosadi ga na thata, molona, jela le monna a ka sehe a rekisa kgomo a ise a bolele mosadi. Le ge a bolela mosadi, ga se gore mosadi o tta tsoa sengoe. O molela jela gore a itse se monna a se dirang. Ntlu ke bosoa ba ngwana sa bofelo sa moruanane gongwe sa Mosetsana, le lesaka jela jalo. Ba ba tona ba tta ika jela tsa bona, koo ba bonang teng. Sebaka se sengoe go a tle go rekoe di kgomo ka mabele, di kgomo ke tsa monna le mosadi, ke gore ba di tthakane ka gore ba di rekile ka mabele. Jela tse monna a di itsheleng ka nosi, ke tsa gagoe a nosi. Tse di rekileng ka mabele, mo tona go fiosa bana ba basetsana di namane mo tona. Ka gore muna bona le ene o di sebeditse, ka gore mabele ke a gagoe a laoloa ke ene, le gona a sebedisa ke ene, koo masimong. Tse di sebeditsoe ke monna ke tsa bana ba basimane. Mat tona basetsana ba fiosa ge thata bona a rata go tsa jalo. Ke gore mosadi ge a tsoa koo abo o tta a sa ~~tabela~~ sepe gape sepe. Ke ka mo eang gore basetsana ga ba fiae sepe sa di kgomo.

Mabele a atthe a bonoang mo masuiong he a mosadi le
nttu ea gagol. fela le ge mabele a laoloa he mosadi
ka mettha o tsoanetse gore a ne a bebele mosadi
monna oa gagol. sengol le sengol se a battang go
setsa ka ona. le ge bo mmagoe ba bolaoa he
ttala. he a rata go bafa, o tsoanetse gore a bebele
monna. le ge le bo matsalagol, o tsoanetse gore a
bebele monna, ke gona jalo jinong, a ka ba fa ka
fa a ratang ka teng. le ge a ba tina a ba tina.
O tta ra monna are, ga gona mabele, monna a ka
sehe a ne sepe. ka gore ga a laole mabele.

Slaves.

Malata ga se gantoi; ntoi fa o ka fitlhelang go na le
malata. batho ba bon bangoe e bona le malata.
ke gore ba be ba ba tsetse, motho a timeletse he
hoa abo. A be a fete a itumma ga a ka bonang a
bona dijo teng. O tta na fa teng a sebetse a batho
ba fa teng. Malata ga a rekoe, e bile motho ga
a rekisive rekisive. Kgosi ena le batlanka, eseng
malata, e hopa batho gore ba motluse di tso.
Koa morago ea ba busa, e batle ba bangoe, fela
jalo, ga ba nnele ruri mo ene. Ge sebaka se ba
sentse ge sefeta, ba itamaela. Gongoe ba mmolela
gore ba la pile, gongoe ba ea go sebetse di tso tso
bona. Janong o tta ba lokolla gore ba tsumae,
Ene o tta ea a ba tta ba bangoe, ba ba tta
teng ba tsoea ma emo a ba ba teng. Ge motho
a thupitole mo di ntoeng, ene ke motho oa kgosi
o tta nna hoa kgosi, Gongoe a be a nyalla hoa
teng hoa kgosiny. Eseng gore a ne mo batho fela.
Bas he bona malata a kgosi a sa eng gope. le
gona ba ka sehe ba rekisiva.

215

Domestic Animal. K32/13

Dihgomo: Ke tsa monna le mosadi, fela di laolwa ke monna, he ene a na le matla a go dirisa se a seratang ka tsona. Mosadi ge a soeloa ke monna ba na le di'kgomo, di'tseioa ke utata go ~~mosa~~ mosimane, he ene a di'lebelang. Le mosadi o tta tsholwa he ratsvala goe. Eseng gore mosadi a ha laola di'kgomo o laola dile tsa utu fela. Se monna a sul' ba sena bana di'kgomo o tta he tsa ~~ba~~ ramosimane. O tta di'abella bana ba gagoe. Ngoana ge a tsoaisitoe (fite), kgomo, he ea gagoe ka molomo, fela he ea utata goe. Utatagoe o dirisa se a seratang ka eona. Ngoana ga a na polelo. Monna ge a na le bana ba basimane o ba tsoaisa di'kgomo, fela he tsa gagoe o dirisa se a seratang ka tsona. Bana ba, ba tta tte ba di'laola ge ba nyetse, utata bona a di'ba file. Ke gona ba nang le thata mo tsona. Ge baise ba nyale he tsa monna mogolo, le ge a di'ba file. Ge monna a na le ngoana oa mosetsana fela di'kgomo tse di'tseioa he mosetsana eo ge a nyaloa. Le ene ga segone o tta fete a di'laola, he tsa gagoe lena. Ke gore o nyetse ka di'kgomo, eanong tse a tlang le tsona hoa abo, ga se tsa gagoe. Monna ea mo nyetseng o dirisa se a seratang ka tsona, ga gona ea tta buang. Bana ba basetsana ga ba he ba tsoaisa di'kgomo, he gore ba tsoanetse gore bona ba tse di'kgomo (nyaloa ka di'kgomo) he ha mo re seheng re ba tsoaisa di'kgomo. Fagongoe monna o mongoe o tte a fite he monna o mongoe di'kgomo gore a di'modisetse (mafisa), ese gore oa di'monaa. O di'chisa fela, le gore a game mafisi. Ga a na thata ea gore a ka dirisa se a seratang ka tsona. Mongoa tsona ge a batla go di'tsaea, o di'tsaea fela a sa kope ope. O mmolela fela gore jaanong he ba tta di'kgomo

215

K32/13 7

Monna ge a tshola di kgomo tsa mafisa, gase mongwa tsona, ke ka mo seane sa Batswana seeng: » Monna e re a gama di kgomo tsa mafisa a ne a lebe tšela, a tshole ge mongwa tsona a tta ». Monna ge a na le di kgomo ke tsa gagoe o di laola fela a nosi, le bo monae ba basimane gongoe bo mo gobe. Ga ba na sepe le tsona, ke tsa gagoe fela. O dira se a seratang ka tsona, Ge a tthaba, va tthaba, ge a nehisa va nehisa, ga kope ope. Fela monna ge a tshola di kgomo tsa mafisa, o na le thata ea gore ge di na le di pholo a ka di pana a sebetsa ka tsona. Fela eseng gore a ka nehisa gongoe go tthaba, fo ga a joa matla.

Matimela (Lost Cattle)

Gona le di kgomo tse diingoe tse di ea tšeng di tšimele. Di ne fela kwa di ka fitthang teng, mo di kgomong tsa batho fela. Kgomo tse le ge di una mo maraheng a batho eseng a bangatsona. Ga ba na thata ea gore ba ka dira se ba seratang ka tsona. Morago ga di goaga tse pedi, Morena o hua mo-phato gore o batla matimela. Ge ba di goosa, go kuisa molgosi gape gore ba bothe ba ba tšimeletseng ke di kgomo, ba tšo tshola tsa bona mo tsona. Tse di sa boneng hanga tsona, di tšiva ke kgosi, ke tsa gagoe, se ene eanong o na le matla ka gore di tshile mongwa tsona, ge di ve di kuletšwe molgosi. O dira se a seratang ka tsona. Kgomo ge e tšimele e na maraheng la motšo o e batšisa mongwa eona, ka go tšumala a botša batho, mo motšeng gongoe mo maraheng. Ge e ka swa e ntse eona mo di kgomong tsa gagoe, o e hegela morena. Di nama a tsa eona di šiva kwa kgatšeng, di nama tsa eona di jelo a kwa kgatšeng ke Banna.

215

8*

K32/13

8*

Sheep, goats, rding. Tse le tsona ke tsa banna, di-laola ke monna. Mosadi ga a na thata mo tsona. Monna o dira se ase ratang ka tsona. Mo tsona bana ba tsoaisi'oa mo tsona, le tsona ga a ~~na~~ thata ba na thata, ke tsa bona ka mania fela. Go laoloa di-laoloa ke utatabona, oa di'nekisa oa tthaba ka fa a ratang ka teng. Ditsoana fela le di'kgomo ga di'fapane.

D Rigo Fowls.

Tse ke thoto ea mosadi; di-laoloa ke ene monna ga a na matla mo tsona. Fela mosadi le ene ga dire, se a ratang go se dira a sa bolele monna. Ge a tta tthaba kgogo o tsoanetse gore a bebele monna. Fela e tta tthaba ke ene mosadi ka nosi. Eseng, monna, monna o emela kgakala, ga tumele, o fiva fela go ja. Ge motho a hopa mosadi kgogo, mosadi le ge a rata o go mofa, o bebele monna. Ke gona a tta mofang ka fa a ratang ka teng. Go ea di'holobeng fela jalo.

lands & Gardens. Le fatshe ke la morena le morafi. Ke la morafi ka gore morena ke morena ka morafi, ge a sena batho, ga se morena. Morena o lebele le go bona gore batho ba bothe bana le masimo, koa ba lemanang teng. Masimo ke a mosadi o mongwe le o mongwe ea nyalo nyetseeng, ona a laoloa ke basadi le banna ba bona. Ke bosoa ba bana ba bona. Ge ba rata go a nanya le ba bangwe, ba dira fela ka fa ba ratang ka teng, Morena ga a na matla go se ba rata go di'nekisa mo ba bangwe ba ka nna ba di'nekisa. Fela le fatshe ke la morena le morafi. Morena a ka seke a le nekisa, koa utle ga morafi. Le morafi o ka seke a le nekisa koa utle ga morena.

Melato Ratsitsoana end s 215